

LIBRIS

We know
books

Coordonator

DORU BUZDUCEA

CERCETARE, DEZVOLTARE ȘI INTERVENȚIE ÎN ASISTENȚĂ SOCIALĂ

**Școala Doctorală de Asistență Socială
Facultatea de Sociologie și Asistență Socială
Universitatea din București**

Doru Buzducea, Georgiana-Cristina Rentea, Mihaela Popa, Anca Mihai, Corina Ilinca, Emanuel Adrian Sârbu, Alina Simona Hoară, Rebeca Cojocaru, Roxana Magdalena Necula, Ionuț Costin Militaru, Adela Gusan (Crăciun), Cristian Roșu, Diana Narcisa Dănaș, Elena Mihaela Bujor, Florentina Ferent.

t...

TRITONIC

Tritonic Books

București | 2024

Cuprins

DORU BUZDUCEA

Asistența socială în România: tradiție și perspective 7

GEORGIANA-CRISTINA RENTEA

Motivații ale studenților privind alegerea educației
universitare în asistență socială 23

MIHAELA POPA

Tehnici și metode de comunicare cu persoanele dificile.
Puterea cuvântului în asistență socială 45

ANCA MIHAI

Cercetarea în asistență socială: aspecte relevante pentru
o cercetare de succes 67

CORINA ILINCA

Asistență socială intersecțională în România: vârstă,
gen, stratificare socială, starea de sănătate și efecte ale
pandemiei folosind date din studiul SHARE (2019–2022) 81

EMANUEL ADRIAN SÂRBU

Modelul islandez de prevenire a consumului de
substanțe: o abordare comunitară bazată pe cercetare 105

ALINA SIMONA HOARĂ

Serviciile de asistență socială educațională 135

REBECA COJOCARU

Regândind strada. Mesajul social transmis prin graffiti 171

ROXANA MAGDALENA NECULA

Prejudecățile sociale în contextul violenței în familie 181

IONUȚ COSTIN MILITARU

Cronologia adopției și formele ei situaționale 201

ADELA GUSAN (CRĂCIUN)De ce avem nevoie de feminism dacă există societăți
incluzive, gender neutral și se asigură egalitatea de
șanse? 241**CRISTIAN ROȘU**Sărăcia energetică – o nouă provocare pentru asistența
socială 279**DIANA NARCISA DĂNĂU**

Importanța ambianței familiale în viața persoanelor 299

ELENA-MIHAELA BUJORSarcina la adolescente. Strategii preventive și de
intervenție 343**FLORENTINA FERENȚ**

Premisele unei bune practici în asistența socială 381

Asistența socială în România: tradiție și perspective *

Doru Buzducea¹

Capitolul de față reprezintă un efort de a aduce în prim plan cele mai semnificative momente istorice care au marcat asistența socială din țara noastră, coborând în arhiva vremurilor pentru a da un fir logic preocupărilor existente de-a lungul timpului în provinciile românești. Așa cum se știe, evoluția sistemelor de asistență socială este puternic influențată de mai mulți factori de natură istorică, administrativă, legislativă, politică, economică etc. Istoria națională consemnează prin actele cancelariilor domnești preocupări sistematice pentru sprijinul acordat persoanelor dezavantajate din punct de vedere social: hotărâri domnești, acte administrative, statute de breaslă etc. (Buzducea, 2021).

În mai toate țările aflate sub influență bizantină, formele primare de asistență socială s-au dezvoltat în preajma instituțiilor religioase. Mănăstirile asigurau protecția persoanelor sărace sau a celor care sufereau de diverse infirmități, ceea ce reprezenta o practică a Occidentului european. Un astfel de

* Studiul de față sintetizează diverse contribuții ale autorului incluse și în alte publicații anterioare.

¹ Director Școala Doctorală de Asistență Socială, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București,
E-mail: doru.buzducea@unibuc.ro

așezământ destinat persoanelor care se confruntau cu sărăcia sau cu diverse boli grave, numit bolniță (*slav. bolnicia* – locul unde se află bolnavi) era de fapt o adevărată comunitate religioasă, un fel de complex de servicii, o adevărată instituție de asistență socială specifică vremurilor noastre, întrucât era formată din spital, biserică și cimitir.

În aproape toate perioadele istorice, provinciile românești au deținut forme ale sistemelor de asistență socială specifice timpurilor respective, cu excepția specialiștilor formați în asistență socială deși, autoritățile domnești autorizau boieri epitropi, oameni cu statut social și știință de carte să se ocupe de beneficiarii asistenței sociale. Chiar și în Evul Mediu, dar, mai ales, după aceea existau instituții, servicii și prestații sociale și chiar norme formale, un cadru organizatoric/ legislativ care reglementa opera de binefacere.

Pe vremea voievozilor, când prințul era garantul legii, cunoscută fiind doctrina domnului, a principelui ideal, mecanismele de realizare a protecției sociale erau uneori rudimentare (de exemplu, existau spitale-azil pentru săraci dar lipsea medicul) dar cu toate acestea dreptatea și justiția socială funcționa; curtea domnească ca reprezentant al autorității era responsabilă de „supușii” săi.

De aceea, susținem că toate aceste activități de asistență socială ar trebui privite în contextul istoric în care s-au dezvoltat, integrându-le judecății globale ale vremurilor în care au existat. Spre exemplu, practica din secolul al XVII-lea de a oferi săracilor orașului câte o para pe zi din bugetul Visteriei ar putea fi numită efectiv o formă de acordare a venitului minim garantat asigurat la ora actuală în majoritatea țărilor din UE.

În secolul al XVIII-lea, domnitorul Constantin Mavrocordat (1741) a emis un act domnesc prin care orbii, șchiopii și ciungii fără familie și care nu puteau să-și asigure trebuințele de bază erau scutiți de taxe și impozite, un obicei specific domnilor luminați din Creștinătate. Și astăzi, persoanele cu

dizabilități beneficiază, de asemenea, de scutiri de taxe și impozite. Cam tot în aceeași perioadă, Mihail Șuțu (1792) porunca boierilor epitropi, administratori ai Cutiei Milei, ce reprezenta o instituție publică a domnului DGASPC-ului de astăzi, să acorde cerșetorilor câte un taler și jumătate pe lună bani de mâncare, țara fiind cuprinsă de epidemie de ciumă.

Cutia Milei a reprezentat în secolele XVIII-XIX o instituție socială în Țara Românească și Moldova. Era deschisă o dată la trei luni când erau sprijiniți (după terminologia vremii): obrazele vrednice de milostenie, vreun obraz scăpătat, vreo fată de boieriu în vârstă care are trebuință de ajutoriu spre căsătoriți, copiii orfani, văduve, săraci, slujbașii proprii ca doctori, dascăli. Așadar, ceea ce astăzi numim o inițiativă sau hotărâre domnească, pe vremea aceea reprezenta un adevărat program social de dimensiuni naționale, dată fiind implicarea voievozilor și a domnitorilor care au domnit de-a lungul timpului peste provinciile românești, în dezvoltarea operei de asistență a sărăciei sau mizeriei, după limbajul din epocă.

La sfârșitul feudalismului, la nivel european s-a resimțit nevoia unui sistem organizat de asistare a săracilor. Ca urmare, statele europene s-au implicat în activități de protecție socială dezvoltând programe sociale și construind instituții pentru protejarea persoanelor vulnerabile. Acestea pot fi considerate instituții publice de asistență socială întrucât erau construite și susținute tehnic și financiar de către autorități. În perioada premergătoare apariției statelor moderne, voievozii creștini ai provinciilor românești erau conectați la ideile de protecție socială care circulau la acea vreme în întreaga Creștinătate, numită mai târziu Europa. Ca atare, nu doar mila și învățătura creștină i-au determinat la ridicarea de instituții de asistență socială și la dezvoltarea de adevărate servicii sociale ci și dorința de a alinia țările lor din punct de vedere al politicilor sociale la tendințele europene ale acelor vremuri. „La nivel general european, marile schimbări în registrul percepției

și asistării practice a sărăciei apar în anii '30 ai secolului al XVI-lea: tratatul intitulat *De subventione pauperum*, al lui Juan Luis Vives (1526) și edictul de la Augsburg al lui Carol Quintul (1530)” (Livadă-Cadeschi, 2001, 224).

Bunăoară o lege pentru protecția copilului a fost promulgată în România în perioada fanariotă (1775) când plăteau tribut la Înalta Poartă pentru a avea domni pământeni. Așezămintele, serviciile și prestațiile de asistență socială s-au dezvoltat, în special, în perioada despoților luminați gen Mavrocordat, Ghica, Ipsilanti când are loc și abolirea servajului. Tot în anul 1775 este înființat Departamentul Epitropiei Obștești (instituție administrativă de utilitate publică, un fel de consiliu local) care avea printre alte responsabilități și protejarea săracilor și orfanilor. În perioada Regulamentelor Organice din Valahia și Moldova (1831–1832) asistența socială s-a dezvoltat dobândind un caracter organizat.

Un document datând din perioada feudalismului (1365) atestă crearea de către Radu Negru la Mățul de Jos, lângă Câmpulung a unui sat special destinat adăpostirii persoanelor aflate în situație de dificultate ca orbi, gârbovi, șchiopi, ologi din zona respectivă. Referiri la acest sat întâlnim și într-un document din 1639 de pe vremea lui Matei Basarab care scutește satul respectiv de obligațiile față de domnie.

De domnia lui Negru-Vodă se leagă și apariția caliciilor, un fel de bresle sociale, asociații cu funcție sindicală, una la Câmpulung și alta la București sub mlaștina Dâmboviței, lângă dealul Mitropoliei care aveau în fruntea lor un staroste de calici. Acestea erau susținute din taxele vamale, taxele de divorț și Cutia Milelor. În București găsim referiri și în sec. XIX (1828) la Podul Calicilor, zona Rahovei de astăzi.

Caliciile, breslele sociale aveau rolul de asanare a societății, a locului public; depindeau direct de Biserică dar erau autorizate de domnie. Funcționau din milă domnească, domnul asigura locația pentru construcția bordeielor și câțiva lei pe

lună din vama cea mare domnească. Calicii erau colonizați, de regulă, în Ulița Mare, o intersecție a mai multor drumuri dintr-un sat ca măsură de integrare socială dar și de limitare a cerșetoriei; în acea perioadă, breslele de meșteșugari de același fel se organizau teritorial pe aceeași stradă. Calicii, mișeei erau cerșetori, săraci invalizi sau bolnavi și fără familie, oameni aflați la marginea societății urbane, beneficiari ai milei. Nicolae Iorga îi considera ca fiind mari mutilați de război proveniți din luptele purtate în perioada lui Mihai Viteazul și care erau încredințați Bisericii pentru a fi adăpostiți și îngrijiți. Intrarea într-o astfel de formă de organizare socială era condiționată de existența unei anumite boli (șchiop, orb, ciung, fulgerat, olog, surd, beteag, gură puțintea, nevolnic, stricat, cel ce are acea nevoie/ epileptic). Numărul membrilor breslelor a diferit în funcție de statutul stabilit de domnie, de la 11 la 29 de persoane. Aveau în fruntea lor un staroste ales pe viață de membrii grupului și aprobat de Mitropolit. În secolul al XVII-lea existau bresle de calici în Iași și Roman. Legenda urbană spune că în Țara Românească, domnitorul justițiar Vlad Țepeș i-a închis într-o casă și, pe când îi ospăta, le-a dat foc pentru că se înmulțiseră prea mult, se încăierau între ei și deveniseră delincvenți. Totuși, legenda adaugă faptul că domnitorul a avut grijă ca în acea încăpere să rămână doar profitorii, șarlatanii și pungașii, indivizi care simulau diverse handicapuri pentru a-și însuși foloase necuvenite.

În Moldova, voievodul Ștefan cel Mare începe în anul 1480 marea operă de asistență a „mizeriei” prin colonizarea calicilor. Aceștia au primit din partea domnitorului anumite privilegii, ceea ce noi astăzi numim servicii sociale. La acea vreme, inițiativa a reprezentat un adevărat program social regional întrucât se adresa întregului ținut moldovenesc.

Pe timpul lui Vlad Voievod (1524), săracii erau asistați la Curtea de Argeș și primeau locuință, hrană, îmbrăcăminte și bani, ceea ce reprezenta un program complex de asistență

socială întrucât le asigura săracilor toate trebuințele de bază. Mergând pe aceeași linie a dezvoltării programelor sociale, un document din 1686 arată că Protopopul din București trebuia să prezinte Vistieriei lista săracilor orașului care primeau zilnic și în mod individual câte o para. Valoarea monetară primită era suficientă probabil pentru a cumpăra 1-2 pâini, pentru a-și asigura nevoile de subzistență. Ideea de a le oferi și o sumă de bani o regăsim ca formă de ajutor social și la ora actuală în întreaga Europă și nu numai.

Spitalul-azil sau „casa săracului” era o instituție urbană destinată adăpostirii săracilor infirmi sau bolnavi, locul marilor mutilați fără familie unde stăteau până la sfârșitul vieții, „casa unde zac calicii și oamenii bolnavi”. Existau însă anumite norme de control social materializate prin reguli clare de eligibilitate pentru a intra în astfel de spitale-azil. Spre exemplu, fiul care-și trimitea tatăl la spital era pedepsit ca un „ucigătoriu ce face ucidere grabnică” iar părintele ce-și trimitea fiul bolnav la spital era decăzut din drepturile părințești.

În 1695 se construiesc primele două mari instituții complexe de asistență: mănăstirile-spital Colțea și Pantelimon care dețineau așezăminte numite „spitale” pentru săraci iar Colțea deținea și o școală. În spitale, săracii bolnavi primeau în special hrană și cazare, existența medicului fiind o raritate, acesta era trimis periodic de către domn pentru evaluare și intervenții pe măsura vremurilor respective. Ulterior, la începutul secolului al XIX-lea a fost înființat și așezământul Filantropia, cu 200 de paturi, care avea deja medic primar, medic chirurg și farmacist. În 1832 generalul Kiseleff înființează Eforia Spitalelor care unea din punct de vedere administrativ cele trei așezăminte.

De dezvoltarea asistenței sociale în Țara Românească se leagă și numele domnitorului Matei Basarab prin ctitorirea altor așezăminte pentru protecția văduvelor și orfanilor minori, în societatea actuală asemenea stabilimente poartă denumirea de centre maternale. Și voievozii Transilvaniei au

EBRIS | We know books

dovedit același gen de preocupări în sfera protecției sociale prin construirea de instituții sociale și acordarea de servicii și prestații sociale. Practic, în acea perioadă istorică lumea se împărțea în două: Creștinătatea și restul sau păgânătatea.

Remarcăm faptul că domnitorii care au dezvoltat și susținut financiar asemenea politici de asistență socială nu au încurajat dependența socială, fiind nenumărate legende ce prezintă pedepsirea (tăierea nasului, trasul în țepă) nu doar a acelor care beneficiau nemeritat de asemenea privilegii, ci și a celor care, deși nu beneficiau, se obișnuiseră să trăiască în ceea ce mai târziu a fost numit de către Oscar Lewis cultura sărăciei.

Urmează o perioadă de modernizare a provinciilor românești. Acestea sunt reorganizate din punct de vedere administrativ, apar noi instituții cu atribuții clare în asistența socială, serviciile sociale sunt susținute din taxe și impozite, se dezvoltă un nou cadru legislativ. Acum începe construcția modernă a sistemului de asistență socială favorizată și de contextul factorilor negativi ce asediau societatea românească la acea vreme: cataclisme naturale, recolte proaste, lipsuri alimentare, epidemii de ciumă și holeră, foamete, accidente climatice-in vazii de lăcuste, operațiuni militare pe teritoriul provinciilor românești. În acest context al problemelor sociale majore care afectează provinciile române, proliferază criminalitatea, jaful și tâlhăriile, furtul, și haiducia instaurând teamă și insecuritate socială.

Potrivit unor autori (Zamfir, 2006), debutul asistenței sociale moderne poate fi plasat în anul 1775, odată cu apariția primei legi de protecție pentru copil și înființarea unor instituții specializate de asistență socială pentru persoanele în dificultate: săraci, persoane vârstnice, persoane cu handicap fizic și psihic, fete-mame, bolnavi.

Totuși, un sistem modern de asistență socială s-a construit pe temelia inițiativelor și viziuni domnitorilor. Toate progra-

mele și contribuțiile voievodale pentru asanarea societății românești constituie acte premergătoare ale asistenței sociale moderne. „Alături de breslele de calici și mănăstirile-spital pentru săraci bolnavi și străini, apar Cutia Milei, Orfanotrofia, Epitropia Sărmanilor Evgheniți. Funcționarea acestora din urmă va fi recunoscută și reglementată de Regulamentele Organice, astfel încât nu ni se pare deplasat să le considerăm embrionul asistenței sociale moderne românești” (Livadă-Cadeschi, 2001, 236–237).

Menționăm câteva inițiative și atitudini domnești materializate prin acte și hotărâri ale Curții, ce constituie o etapă premergătoare apariției unui sistem național de asistență socială organizat și susținut permanent de către stat: interzicerea cerșitului și vagabondajului, obligativitatea muncii pentru cei valizi capabili să muncească pentru ei sau pentru comunitate, instrucție gratuită pentru copiii săraci ca mijloc de combatere a sărăciei, acordarea ajutoarelor sociale persoanelor cu adevărat nevoiașe pe baza testării mijloacelor, acordarea și ierarhizarea ajutorului în funcție de statutul social al solicitantului, implicarea efectivă a domniei în acordarea ajutorului fie de la Epitropie, fie din propria „cămară”.

Despre un sistem de asistență socială structurat, susținut legislativ și instituțional putem vorbi după apariția Regulamentelor Organice (1831–1832) care conțineau referiri explicite la organizarea și funcționarea sistemului național de asistență socială. După Unirea Principatelor Române (1859) apare un cadru legislativ care fixează chiar atribuții concrete pentru serviciile de asistență socială la nivelul județelor și comunelor. Ulterior se introduc anumite taxe și impozite special destinate rezolvării anumitor probleme sociale.

În țările române se practica obiceiul Corvanei sau Cutia Milei cum este cunoscută îndeobște, prin intermediul căreia erau sprijinite grupurile vulnerabile, în mod special copiii săraci. Spre exemplu, în perioada 1782–1785, Alexandru

Mavrocordat înființează în Moldova Casa Milei iar Mihail Șuțu în principatul vecin Cutia Milelor, ce depindeau de Obșteasca Epitropie iar prințul cu veleități modernizatoare Alexandru Ipsilanti a introdus în 1775 dijma (taxa) pentru copiii săraci și a fondat un azil-spital pentru copii numit Orfanotrofon.

Corvana (Cutia Milelor sau Lada de Milostire) reprezenta o instituție specializată care suporta alături de Visterie toate ajutoarele sociale, pensii, ajutor pentru șomaj, ajutor pentru măritat fetele, ajutor de înmormântare, marea pomană acordată din mila domnului celor nevrednici. În acea perioadă se practica obiceiul cutiilor, întâlnim și Cutia Târgului, Cutia Breslei etc.

Cutiile Milei erau alimentate de diverse taxe: cele datorate de mitropoliți și episcopi cu ocazia înscăunării lor, de boieri cu ocazia instaurării lor ca dregători, cele impuse arendașilor poștei sau cumpărătorilor de pășuni, taxe asupra crășmăritului, taxe de la boiernașii Curții, de la slujbași și ispravnici, taxe pe cununii, amenzi pentru desfrâu, divorț sau răpiri de fete. Iată că „bugetul de stat” prin Epitropia Obștirii începe să strângă fonduri special destinate persoanelor aflate în dificultate. Practic încep să funcționeze adevărate mecanisme de protecție socială.

Beneficiarii constituiau o categorie aparte și urmau o anumită procedură. Solicitantul, „jăluitorul” primea ajutor numai după ce epitropul testa mijloacele, cerceta solicitarea și înainta cererea Domnului care fie o aproba, semna și pecetluia actul, fie o respingea. Era interzisă favorizarea solicitanților precum și acordarea ajutorului fără acordul formal al Domnului. Ajutorul bănesc se acorda în funcție de starea solicitantului respectiv. De regulă, beneficiarii Cutiei Milelor erau: foști slujbași domnești bătrâni sau bolnavi, văduvele și orfanii acestora, foști dregători ajunși în sărăcie, familii nevoiașe cu ocazia măritişului fetelor. Solicitarea trebuia argumentată de munca depusă de solicitant în slujba domniei pe vremea când

persoana era sănătoasă sau de anumiți membrii ai familiei, soți sau feciori care lucraseră, luptaseră sau muriseră pentru Domn. Existau și solicitări de ajutor pe baza milei Domnului ca „marea pomană” invocată de cei care nu aveau alte justificări. Dacă solicitantul nu era nici sărac, nici bătrân ci tânăr și sănătos, atunci domnul poruncea să fie „pus în slujbă”, angajat în mod obligatoriu.

Copilul sărac, aflat în dificultate, orfan, fără părinți, a beneficiat de protecție specială din partea domnitorilor, curților domnești și al boierilor cu suflet. Li se asigura supraviețuirea fizică, instrucție și formare profesională conform categoriei sociale din care provenea precum și asigurarea moștenirii părintești. Spre exemplu, nou-născuții și copiii foarte mici rămași orfani erau încredințați doicilor în schimbul unei subvenții plătite de stat iar copiii săraci erau plasați la vârsta majoratului ca servitori în mediul rural sau ca ucenici la oraș.

Copiii orfani erau înfiați sau găzduiți spre hrană sau creștere, aidoma asistenței maternale de astăzi, numai cu acordul Comisiei Epitropicești. Persoanele cărora le erau încredințați copii orfani de către Obșteasca Epitropie erau obligați să ajute copilul respectiv să ajungă „cinstit și vrednic” și să le dea „creștere după a lor stare” ceea ce însemna hrană, îmbrăcăminte, „căutare de boală” și educație. Persoanele sau familiile cărora li se încredințau acești copii primeau leafă de la Cutia Milelor iar Comisia păstra inventarierea și supraveghea administrarea averii copilului. Documentele vechi prezintă ca exemplu cazul copiilor preluați de un Epitrop cu acordul Comisiei întrucât mama rămasă văduvă își risipea averea după moartea soțului.

Ulterior se înființează instituții moderne de asistență socială pentru protecția copilului aflat în dificultate: căminul-azil Manea Brutaru (1798) ce adăpostea 80 de copii, un centru de plasament ce funcționa lângă biserica cu același nume; azilul Elena Doamna (1862) din inițiativa privată a doctorului Carol Davilla; orfelinatul Sf. Pantelimon cu o